

YEVROPADA OLIY TA'LIMNING PARADIGMAL YONDASHUV ASOSIDA YANGILANISHINING ILMIY METODIK VA FALSAFIY ASOSLARI

Hayitova Oydinoy Po'latbekovna¹, Umarova Ozodxon Abduvaliyevna²

^{1,2}Toshkent amaliy fanlar universiteti O'qituvchisi

¹e-mail: hayitova_o@gmail.com, ¹ORCID ID: 0000-0001-8553-2425

XX asrning ikkinchi yarmida jahonda oliy ta'lim tizimi ham murakkab inqiroz holatiga yuz tutdi va natijada katta islohotlarga muhtoj bo'ldi. Bu haqda 1968 yilda F. Kumbs o'zining «Ta'lim inqirozi: tizimli tahlil» (Crisis of Education: Systemic Analysis) nomli asarida yozgan. Uning fikriga ko'ra, ta'lim tizimi quyidagi to'rt asosiy muammo tufayli inqirozga duchor bo'lgan:

- Aholining ta'limga bo'lgan ehtiyoji keskin oshishi;
- Moliyaviy resurslar yetishmasligi tufayli ta'lim tizimining yangi ehtiyojlarni qondirish imkoniyatining cheklanganligi;
- Ta'lim tizimining inertligi (ya'ni, yangiliklarga sust moslashishi);

Mazkur omillar Global muammo sifatida qaralgan holda jahon mamlakatlarida Oliy ta'lim tizimini isloh qilish jarayonlarini boshlab berdi hamda ushbu global muammolarni 1968 yilda Rimda tashkil etilgan Olimlar va menejerlar klubi tan oldi va ularning yechimini topishga harakat qildi. Bu fikrlar Aurelio Pechcheyning “Inson fazilatlarini” (Chelovecheskie kachestva) asarida yoritilgan. Uning fikriga ko'ra, global muammolar qatoriga yadroviy urush xavfi, qashshoqlik, ocharchilik, savodsizlik, eski ta'lim tizimi, qadriyatlarining tanazzuli, ishonchning yo'qolishi va boshqa muammolar kiradi. Aslida, insoniyat oldidagi eng asosiy vazifa - o'z fazilatlarini va qobiliyatlarini takomillashtirishdir. Bu esa “insonning ehtiyojlarini qondirish”, “*u kim va kim bo'lishi mumkin?*” kabi savollar orqali amalga oshiriladi.

Aurelio Pechchey va “Rim klubi” a'zolari ta'lim tizimidagi global inqirozlarning yechimini gumanistik paradigma orqali tushuntirgan. Gumanistik paradigma ta'limni inson qadri, shaxsiy salohiyat va ijtimoiy mas'uliyatni tarbiyalashga yo'naltiradi. Bu paradigmada ta'limning asosiy vazifasi – har bir shaxsning imkoniyatlarini rivojlantirish, mustaqil fikrlash, axloqiy pozitsiyani shakllantirish va jamiyatda o'z o'rnini topish imkoniyatini berish.

Yan Amos Komenskiy (Comenius) an'anaviy ravishda hozirgi zamonaviy ta'lim nazariyasining asoschilaridan biri sifatida e'tirof etiladi. U qayta uyg'onish davrining yirik pedagogik va ilmiy namoyondalaridan biri bo'lib, ta'lim sohasiga bag'ishlangan ko'plab muhim ilmiy ishlar va metodologik qarashlarni meros qoldirgan. Komenskiyning “Didactica Magna” (Ulug' didaktika) asarida taklif qilingan yaxlit milliy maktab loyihasi o'z davri uchun ilg'or va innovatsion ta'lim modeli hisoblangan. Ushbu modelda ta'limning tizimli, bosqichma-bosqich tashkil etilishi, barcha uchun umumiy va teng imkoniyatli ta'limni ta'minlash g'oyasi asos qilib olingan. Komenskiy ta'lim jarayonida sub'ekt-sub'ekt munosabatlar paradigmasini joriy qilgan: professorlar ta'lim jarayonining yetakchilari sifatida tan olinadi, biroq talabalarga fikr bildirish, matn tanlash, tanqidiy savollar berish va ilmiy bahslarda ishtirok etish imkoniyati kafolatlanadi. Bu yondashuv ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirilgan, mustaqil fikr va muloqot asosida tashkil etishni ta'minlaydi. Komenskiy ta'lim falsafasi gumanistik ta'lim paradigmasining shakllanishiga asos bo'lgan. Gumanizm ta'lim jarayonida inson qadri, shaxsiy salohiyatni va ijtimoiy mas'uliyatni markazga qo'yishni talab qiladi. Biroq, Komenskiy ta'lim nazariyasi insonparvarlikka asoslangan bo'lsa-da, u texnokratizm paradigmasini ham rad etmagan. Texnokratizm – fan, texnika va texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish, unda samaradorlik va tizimlilikka erishishga qaratilgan yondashuv sifatida namoyon bo'lgan.

Gumanizm va texnokratizm ta'limda bir-birini to'ldiruvchi paradigmalar sifatida shakllandi. Gumanistik yondashuv inson qadri va axloqiy qadriyatlarga asoslansa, texnokratizm ta'limda tizimli

yondashuv, innovatsion texnologiyalar va fan taraqqiyotini ta'minlashga qaratilgan. Komenskiyning ta'lim konsepsiyasi ana shu ikki qarashning muvozanatli uyg'unligini namoyon qiladi.

Gumanizm Yevropada asosiy ideologiya sifatida shakllanishi bilan oq, texnokratizm ham darhol o'z o'rnini egallash uchun harakatni boshladi. Ilk bosqichda gumanistik tendensiyalar inson qadri, axloqiy va ma'naviy barkamollikni markazga qo'ygan bo'lsa, tez orada texnokratizm unga parallel ravishda fan, texnologiya va tizimli boshqaruv tamoyillarini ilgari surdi. Bu jarayon ta'lim va jamiyatning dunyoqarashida chuqur paradigmal metamorfozani yuzaga keltirdi. Insonparvarlik qadriyatlari markazda bo'lgan gumanistik ta'lim konsepsiyasi asta-sekin texnologik samaradorlik, tezkorlik va natijaviylikka asoslangan texnokratiya paradigmasi bilan almashib bordi.

Ta'lim tizimidagi ushbu o'zgarishlar birinchi bosqichda juda ham sekin va sezilarsiz kechgani bois, gumanistik falsafa tarafdorlarining katta qismi bu o'zgarishlarni darhol anglab yetmagan. Ular o'z qarashlarida hali ham inson qadri, yosh avlod tarbiyasi va ma'naviy rivojlanishni ustuvor deb bilishgan. Biroq, jahon ilmiy-texnika taraqqiyotining shiddatli rivojlanishi ta'lim tizimini ham tez moslashishga majbur qildi. Bu jarayonda texnokratizm paradigmasi gumanizm bilan raqobat, ayni paytda hamkorlik sharoitida shakllandi.

Hozirgi global ta'lim tizimida ham ushbu ikki qarashning parallel mavjudligi kuzatiladi: gumanizm inson qadri, shaxsiy salohiyat va axloqiy tarbiyaga urg'u bersa, texnokratizm ta'lim jarayonida samaradorlik, innovatsiya va tizimlilikni ta'minlashga qaratilgan. Shu tariqa, Yevropada va umuman jahon ta'lim tizimida gumanizm va texnokratizm paradigmatlari o'zaro uyg'unlikda va muvozanatda rivojlanishda davom etmoqda.

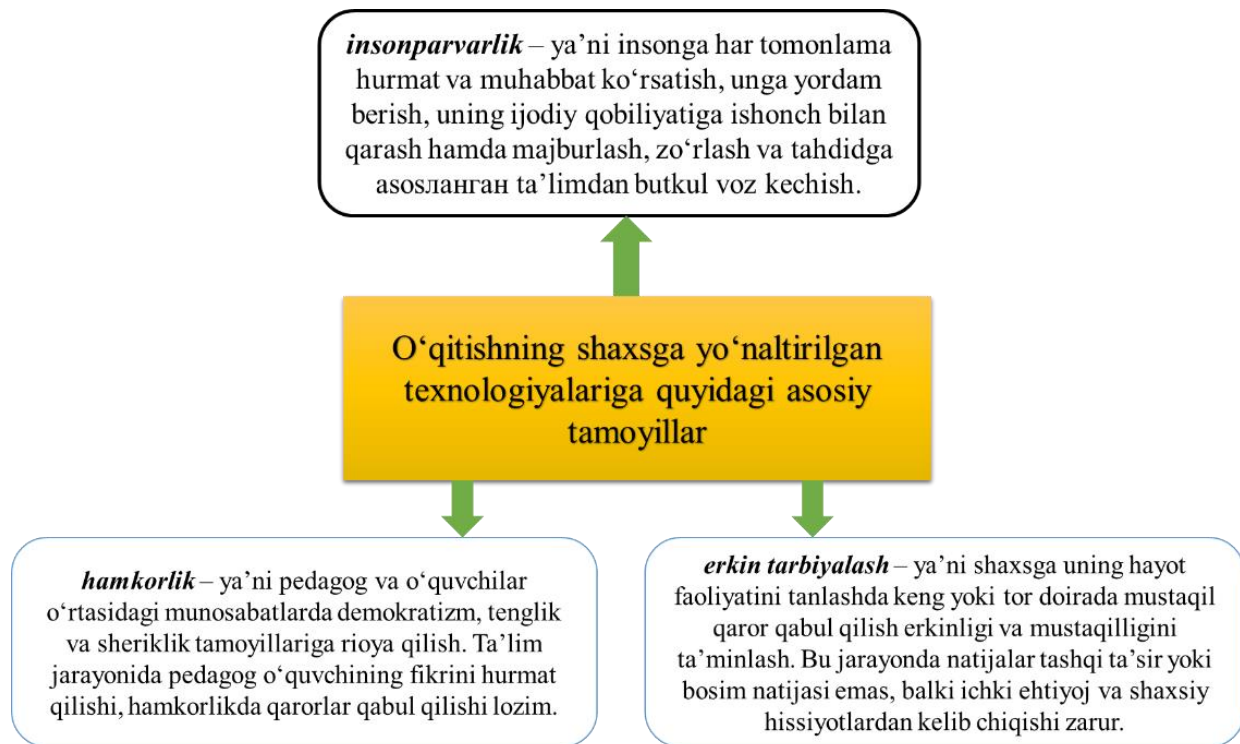
Hozirgi Yevropa ta'lim tizimida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda qo'llanilayotgan metodik usullar gumanistik, kompetensiyaviy, innovatsion va integratsiyalashgan paradigmatlarga asoslanadi. Yevropa universitetlarining tajribasi o'quv-tarbiya jarayonida nazariy bilimlar bilan birga amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

1. University of Helsinki (Finlyandiya) tajribasi. Gumanistik paradigma ta'lim jarayonida insonning shaxsiy rivojlanishini, erkin fikrlashini va ijtimoiy mas'uliyatini markaziy o'ringa qo'yadi. University of Helsinki pedagogik tayyorgarlikda ushbu yondashuvni quyidagi metodlar orqali amalga oshiradi:

a) Person-centred learning (Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim). Talabalarning shaxsiy qiziqishlari, qobiliyatlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda individual o'quv rejalari ishlab chiqiladi. Bu usul talabalarga o'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarish imkonini beradi hamda shaxsiy va kasbiy o'sishni rag'batlantiradi.

Aksariyat o'qituvchilar o'zlarining pedagogik vazifalari o'quvchilarda bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirishdan iborat ekanligini ta'kidlaydilar. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasida pedagogik faoliyat ham tubdan o'zgaradi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga subyekt darajasida qaragan holda uning ta'lim-tarbiya faoliyatini tashkillashtirishi kerak. O'qituvchi tomonidan o'quvchilarga taqdim qilingan bilim va tajribalar bolaning anglashi uchun qulay, ommaviy tarzda qabul qilingan hamda aniq bo'lishi lozim.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi fan, madaniyat va ma'rifat masalalari bo'yicha BMT tarkibidagi nufuzli bo'lim YUNESKO tomonidan ham tan olingan va shunday ta'rif berilgan: ta'lim texnologiyasi — ta'lim modellarini optimallashtirish maqsadida inson va texnika resurslari hamda ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda butun o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yaratish, qo'llash va aniqlash tizimidir.

1-rasm. Person-centred learning (Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim) metodikasining asosiy tamoyillari

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Кун Т., Структура научных революций. – М. : АСТ, 2009. – 320 с.
2. Степин В. С., Теоретическое знание. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.
3. Слостёнин В. А., Педагогика : учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. – М. : Академия, 2013. – 576 с.
4. Химматалиев Д. О., Касбий таълим тизимида педагог кадрлар компетентлигини ривожлантириш : монография. – Тошкент : Фан, 2018. – 184 б.
5. Қодиров Ҳ. Ш., Педагогик маҳорат ва касбий компетентлик асослари. – Тошкент : Ўқитувчи, 2016. – 160 б.
6. Равен Дж., Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.
7. Bondarevskaya E. V., Humanistic paradigm of education and pedagogical culture // Russian Education & Society. – 2004. – Vol. 46, No. 6. – P. 3–17.